

ANNA ZELLMAN
Olsztyn, UWM

WSPÓŁCZESNY MODEL KSZTAŁCENIA PEDAGOGICZNO-KATECHETYCZNEGO ALUMNÓW SEMINARIÓW DUCHOWNYCH W POLSCE

1. Rozumienie terminu „kształcenie pedagogiczno-katechetyczne” – 2. Podstawy prawne kwalifikacji zawodowych nauczycieli religii – 3. Program kształcenia pedagogiczno-katechetycznego według *ratio studiorum* – 4. Standardy kształcenia pedagogicznego alumnów według obowiązującego prawa oświatowego – 5. Podsumowanie

Kościół zawsze zwracał uwagę na jakość przygotowania alumnów seminariów duchownych do posługi nauczania i wychowania w wierze, realizowanego wśród różnych adresatów. Zagadnienie to stało się przedmiotem troski osób odpowiedzialnych za formację przyszłych kapłanów szczególnie wtedy, gdy lekcje religii powróciły do środowiska szkolnego, czyli po 1990 r. Zmieniły się wtedy warunki pracy katechetycznej kapłanów. Katecheza parafialna, podejmowana w pomieszczeniach znajdujących się w sąsiedztwie kościoła parafialnego, została zastąpiona lekcjami religii w szkole. Wraz z tymi zmianami pojawiły się nowe wymagania w zakresie kwalifikacji pedagogicznych, określone w prawie oświatowym. Zdeterminowały one — w znacznym stopniu — jakość bezpośredniego, teoretycznego i praktycznego, przygotowania alumnów seminariów duchownych do pracy w charakterze nauczyciela religii w szkole. Wpłynęły też na ilość godzin zajęć (wykładów i ćwiczeń) z zakresu pedagogiki i katechetyki, przewidzianych w planie studiów teologicznych. Jednocześnie w porozumieniu ze stroną kościelną władze oświatowe określiły wymagania związane z przygotowaniem praktycznym alumnów seminariów duchownych. Wpłynęło to nie tylko na ilość godzin praktyki pedagogicznej w szkole, ale także na charakter tej praktyki.

Inspiracją do tworzenia nowego programu kształcenia pedagogiczno-katechetycznego, który ma na celu umożliwienie alumnom uzyskania kwalifikacji niezbędnych do pracy w szkole (w charakterze nauczyciela religii), są obowiązujące standardy kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela. Jednak tego rodzaju wytyczne nie wystarczą. Konstruując program kształcenia pedagogiczno-katechetycznego alumnów seminariów duchownych, należy uwzględ-

nić również wytyczne zawarte w *Ratio studiorum* dla seminariów duchownych w Polsce.

W związku z powyższymi analizami podjęte w niniejszym tekście zmierzają do ukazania współczesnego modelu przygotowania pedagogiczno-katechetycznego alumnów seminariów duchownych w Polsce. Najpierw wskaże się na właściwy sposób rozumienia terminu „kształcenie pedagogiczno-katechetyczne” oraz na podstawy prawne kwalifikacji zawodowych wymaganych od nauczycieli religii. W tym kontekście zwróci się uwagę na kwestie związane z programowaniem kształcenia pedagogiczno-katechetycznego w seminariach duchownych. Dokona się tego poprzez analizę wytycznych zawartych w *Ratio studiorum* oraz w standardach kształcenia pedagogicznego, określonych w obowiązującym rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Wiele uwagi poświęci się też ćwiczeniom, które alumni realizują w środowisku szkolnym. Zwróci się przy tym uwagę na nową jakość tych działań. Warunkowane są one zmianami, jakie zachodzą w edukacji szkolnej i w kształceniu nauczycieli.

1. Rozumienie terminu „kształcenie pedagogiczno-katechetyczne”

Termin „kształcenie pedagogiczno-katechetyczne” skupia główną uwagę badaczy¹, którzy zajmują się przygotowaniem teoretycznym i praktycznym studentów teologii do pracy w charakterze nauczyciela religii. Można go traktować jako kluczową kategorię w analizach dotyczących współczesnego modelu formacji wstępnej alumnów seminariów duchownych. Niewątpliwie „kształcenie pedagogiczno-katechetyczne” odnosi się do teorii i praktyki realizowanej w ramach przedmiotów pedagogicznych i katechetycznych. Definiując „kształcenie pedagogiczno-katechetyczne”, należy uwzględnić jego szeroki zakres i wieloaspektowość oraz założenia teoretyczne, które mogą stanowić płaszczyznę odniesienia we właściwym rozumieniu powyższego terminu. Ważne jest tu doprecyzowanie granic semantycznych poszczególnych, składowych pojęć. Pozwoli to ukazać właściwy sposób rozumienia terminu „kształcenie pedagogiczno-katechetyczne”

W opracowaniach z zakresu pedagogiki zwykle definiuje się kształcenie jako „ogół zjawisk i procesów stwarzających warunki dla wszechstronnego rozwoju umysłowego człowieka”² Tak rozumiane kształcenie obejmuje przede wszystkim

¹ Zob. np. T. KOWALCZYK, „*Seminarium*” dla przyszłych katechetów. *Formacja świeckich studentów teologii*, Kat 51 (2007), nr 4, s. 64–69; S. KULPACZYŃSKI, *Jak prowadzić ćwiczenia katechetyczne*, AK 123 (1994), s. 264–272; J. SZPET, D. JACKOWIAK (red.), *Katecheza, rodzina, parafia i szkoła*, t. X: *Przygotowanie studentów teologii do pracy w szkole*, Poznań 2012.

² J. KĘDZIERSKA, *Kształcenie*, w: T. PILCH (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. II, Warszawa 2003, s. 858.

formalny proces nauczania i uczenia się, realizowany w różnych instytucjach oświatowych i w szkołach wyższych³. Co ważne osoba, która podczas studiów uczestniczy w różnych formach kształcenia zdobywa nie tylko wiedzę, ale również umiejętności niezbędne do zastosowania tej wiedzy w praktyce i kompetencje z zakresu przygotowania do wykonywania określonego zawodu. W przypadku kierunków pedagogicznych student dodatkowo — w trakcie praktyki dydaktycznej — w placówkach oświatowych rozwija kompetencje dydaktyczne i wychowawcze. Wszystko to sprzyja dobrej orientacji w otaczającej rzeczywistości. Przyczynia się też do rozumienia procesów społeczno-kulturowych, a zarazem służy nabywaniu podstawowych umiejętności, niezbędnych do odpowiedzialnego wypełniania roli zawodowej nauczyciela⁴

Jak już zostało podkreślone, ważne są również przymiotniki „pedagogiczny” i „katechetyczny”. Pierwszy wskazuje na elementy związane z edukacją, wychowaniem i opieką. Komponenty te określają zakres merytoryczny teorii i praktyki pedagogicznej. Z kolei przymiotnik „katechetyczny” odnosi się do formacji chrześcijańskiej, podejmowanej przez wspólnotę Kościoła w celu nauczania i wychowania w wierze różnych osób (dzieci, młodzieży, dorosłych, ochrzczonych i nieochrzczonych, poszukujących i wątpiących)⁵. Tak określona działalność ma miejsce nie tylko w środowisku eklezjalnym, ale również w szkole. Co ważne, szkoła jest obecnie jednym z podstawowych miejsc nauczania religii o charakterze ewangelizacyjnym⁶

W świetle powyższych wyjaśnień można zaproponować właściwe rozumienie terminu „kształcenie pedagogiczno-katechetyczne”. Wiąże się ono wprost z przygotowaniem studentów teologii do pracy w charakterze nauczyciela religii. Termin ten wskazuje na rodzaj kształcenia zawodowego, które służy nabywaniu wiedzy, umiejętności i właściwości osobowych, niezbędnych w aktywności edukacyjnej nauczyciela religii. Cechą charakterystyczną kształcenia pedagogiczno-katechetycznego jest wyposażenie studentów teologii, którzy w przyszłości będą katechizowali dzieci i młodzież, w kompetencje profesjonalne. Procesom kształcenia pedagogiczno-katechetycznego towarzyszy gromadzenie i analiza wiadomości o rzeczywistości katechetycznej, edukacyjnej i wychowawczej oraz wykrywanie związków i zależ-

³ W szerszym znaczeniu pojęcie „kształcenie” odnosi się również do nieformalnych doświadczeń, które mają źródło w rodzinie, w kontaktach rówieśniczych, we współczesnych mediach (np. w programach telewizyjnych i radiowych, w informacjach z Internetu). Zob. więcej o tym np. w: M.J. ELIAS, *Kształcenie ogólne i społeczno-emocjonalne*, „Rocznik Pedagogiczny” 27 (2004), s. 247–260; B. NIEMIĘKO, *Kształcenie szkolne: podręcznik skutecznej dydaktyki*, Warszawa 2007.

⁴ Zob. szerzej o tym np. w: J. ŁYSEK, *Kształcenie ustawiczne nauczycieli w zmieniającej się Europie*, „Nauczyciel i Szkoła” (2004), nr 1–2, s. 118–129; F. SZŁOSEK, *Kształcenie ustawiczne a doskonalenie nauczycieli*, „Pedagogika Pracy” 44 (2004), s. 70–72.

⁵ KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, Poznań 1998, nr 67, 74–75.

⁶ *Tamże*, nr 73–75.

ności między elementami tej rzeczywistości, jak też wyjaśnianie ich. Za istotne uznaje się tu wspieranie studentów teologii w pozyskiwaniu wiedzy potrzebnej do podejmowania różnych form aktywności dydaktycznej i wychowawczej w szkole. U podstaw tego rodzaju kształcenia pedagogiczno-katechetycznego znajdują się wytyczne zapisane w *Ratio studiorum* oraz w *Rozporządzeniu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie standardów przygotowujących do wykonywania zawodu nauczyciela*⁷ W wyżej wymienionych dokumentach określa się nie tylko zakres obowiązkowych zajęć, służących nabywaniu wiedzy i umiejętności, ale również cele i zadania edukacyjne. Proponuje się też sposoby osiągnięcia opisanych założeń merytorycznych i metodycznych, niezbędne do uzyskania kwalifikacji zawodowych.

2. Podstawy prawne kwalifikacji zawodowych nauczycieli religii

Nauczyciel religii zostaje zatrudniony w szkole na podstawie misji kanonicznej, otrzymanej od biskupa diecezjalnego⁸. Pod podpisaniu umowy z dyrektorem szkoły podejmuje on pracę dydaktyczną i wychowawczą. Dokonuje się to zgodnie z *Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach*⁹ W wymienionym dokumencie stwierdza się, że

szkoła zatrudnia nauczyciela religii, katechetę szkolnego wyłącznie na podstawie imiennego pisemnego skierowania do danej szkoły, wydanego przez: 1) w przypadku Kościoła katolickiego — właściwego biskupa diecezjalnego (...). Cofnięcie takiego skierowania jest równoznaczne z utratą uprawnień do nauczania religii w danej szkole. O cofnięciu skierowania właściwe władze Kościołów lub innych związków wyznaniowych powiadamiają dyrektora szkoły oraz organ prowadzący. (...) Nauczycieli religii zatrudnia się zgodnie z Kartą Nauczyciela. Kwalifikacje zawodowe nauczycieli religii określają odpowiednio Konferencja Episkopatu Polski Kościoła katolickiego oraz właściwe władze zwierzchnie Kościołów lub innych związków wyznaniowych — w porozumieniu z Ministrem Edukacji Narodowej.

Kwalifikacje zawodowe nauczycieli religii rzymskokatolickiej stanowią zatem przedmiot uzgodnień pomiędzy Ministerstwem Edukacji Narodowej i zwierzchnikami Kościoła katolickiego. Obecnie obowiązuje *Porozumienie z dnia 6 września 2000 r. pomiędzy Konferencją Episkopatu Polski oraz Ministrem Edukacji Nar-*

⁷ *Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 17 stycznia 2012 r. w sprawie standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela, Załącznik, Dz.U z 2012 r., nr 0, poz. 131.*

⁸ KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2001, nr 90; *Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r.*, „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” z 1998, nr 51, poz. 318, art. 12, ust 3.

⁹ Dz.U. z 1992 r. nr 36, poz. 155 z późn. zm.

dowej w sprawie kwalifikacji wymaganych od nauczycieli religii¹⁰. Na mocy powyższego porozumienia w szkołach ponadgimnazjalnych w charakterze nauczyciela religii zatrudnia się osoby świeckie i duchowne, które ukończyły wyższe studia teologiczne (magisterskie) i legitymują się odbytym przygotowaniem katechetyczno-pedagogicznym. W charakterze nauczyciela religii można również zatrudnić alumnów wyższych seminariów duchownych po ukończeniu piątego roku studiów teologicznych — jeśli kontynuują studia. Co ważne, w porozumieniu z 2000 r. stwierdza się, że „osoby świeckie i zakonne, które ukończyły wyższe studia magisterskie bez przygotowania teologicznego, ale przygotowanie to uzupełniły w formie teologiczno-katechetycznych studiów podyplomowych lub kolegium teologicznego prowadzonego zgodnie z zasadami ustalonymi przez Konferencję Episkopatu Polski, zwanego dalej «kolegium teologicznym»”¹¹, posiadają wymagane kwalifikacje do nauczania religii w szkołach ponadgimnazjalnych. Jednocześnie stwierdza się, że kwalifikacje do nauczania religii w przedszkolach, sześcioletnich szkołach podstawowych, gimnazjach i szkołach zawodowych posiadają osoby uprawnione do nauczania religii w szkołach ponadgimnazjalnych oraz

osoby świeckie i zakonne, które posiadają dyplom ukończenia kolegium teologicznego, (...) alumni wyższych diecezjalnych lub zakonnych seminariów duchownych oraz studenci wyższych studiów teologicznych po ukończeniu czwartego roku — jeśli kontynuują studia¹²

Strony podpisujące porozumienie z 2000 r. zaznaczyły też, że „kwalifikacje do nauczania religii w przedszkolach i szkołach specjalnych posiadają: (1) księża, którzy ukończyli wyższe diecezjalne lub zakonne seminarium duchowne i zaliczyli w trakcie studiów zajęcia z zakresu pedagogiki specjalnej i katechezy specjalnej; (2) osoby świeckie i zakonne, które ukończyły wyższe studia teologiczne lub kolegium teologiczne i zaliczyły w trakcie studiów zajęcia z zakresu pedagogiki specjalnej i katechezy specjalnej; (3) osoby, spełniające wymagania kwalifikacyjne dla danego typu szkoły określone w § 1 i 2 (...) porozumienia [z 2000 r.], które ponadto ukończyły studia podyplomowe lub kurs kwalifikacyjny w zakresie pedagogiki specjalnej o specjalności nadającej kwalifikacje do pracy w określonym typie szkoły”¹³. Samo legitymowanie się odpowiednim wykształceniem oznacza, iż spełniony został warunek dotyczący minimalnego wykształcenia. O posiadaniu pełnych kwalifikacji można mówić dopiero wówczas, gdy kandydat legitymuje się nie tylko wymaganym wykształceniem teologicznym i pedagogicznym, ale także uzyskał skierowanie biskupa diecezjalnego do określonej szkoły, czyli posiada misję kanoniczną. Właśnie „skierowanie nauczyciela religii do danej szkoły, wydane przez wła-

¹⁰ „Dziennik Urzędowy MEN” z 2000 r. nr 4, poz. 20.

¹¹ *Tamże.*

¹² *Tamże.*

¹³ *Tamże.*

ściwego biskupa diecezjalnego, zaświadcza o posiadaniu kwalifikacji do nauczania religii”¹⁴. Odnosi się to również do alumnów seminariów duchownych, którzy ukończyli czwarty lub piąty rok studiów i kontynuują naukę.

Godny uwagi jest również fakt, że w porozumieniu z 6 września 2000 r. zostały szczegółowo określone wymogi dotyczące przygotowania pedagogiczno-katechetycznego. Ten rodzaj przygotowania obejmuje

nabycie wiedzy i umiejętności z zakresu pedagogiki, psychologii, katechetyki i dydaktyki, nauczanych w powiązaniu z teologią w wymiarze nie mniejszym niż 270 godzin oraz odbycie pozytywnie ocenionych praktyk pedagogicznych w wymiarze nie mniejszym niż 150 godzin¹⁵

Co ważne,

o posiadaniu przygotowania katechetyczno-pedagogicznego świadczy dokument ukończenia wyższego seminarium duchownego albo dyplom (zaświadczenie) innej szkoły wyższej, kolegium teologicznego albo świadectwo ukończenia kursu katechetyczno-pedagogicznego prowadzonego przez kolegium teologiczne, wyższe seminarium duchowne lub inną szkołę wyższą¹⁶

Dokument ten zawiera podstawowe informacje, niezbędne zarówno dla władz kościelnych, jak i oświatowych, dotyczące wymaganych kwalifikacji do nauczania religii w szkole.

3. Program kształcenia pedagogiczno-katechetycznego według *Ratio studiorum*

Podstawowym dokumentem określającym jakość kształcenia pedagogiczno-katechetycznego alumnów w seminariach duchownych w Polsce jest *Ratio studiorum*. Obecnie obowiązuje dokument wypracowany zgodnie ze wskazaniem Soboru Watykańskiego II, z Kodeksem Prawa Kanonicznego i zaleceniami Stolicy Apostolskiej oraz z wytycznymi zawartymi w adhortacji apostolskiej JANA PAWŁA II *Pastores dabo vobis*. Został on zatwierdzony przez Kongregację ds. Wychowania Katolickiego w 1999 r.¹⁷ W *Ratio studiorum* wiele uwagi poświęca się kształceniu pedagogiczno-katechetycznemu, które jest obligatoryjne dla wszystkich alumnów. Wymóg ten wynika m.in. z afiliacji seminariów diecezjalnych i zakonnych do wyższych uczelni katolickich i wydziałów teologicznych w Polsce. Wymagania w zakresie kształcenia pedagogiczno-katechetycznego wiążą się wprost z przygotowaniem alumnów do pracy w charakterze nauczyciela religii. Stanowią one ważną płasz-

¹⁴ *Tamże*.

¹⁵ *Tamże*.

¹⁶ *Tamże*.

¹⁷ KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Ratio studiorum. Program studiów w wyższych seminariach duchownych w Polsce*, w: K. KLAUZA (red.), *Zasady formacji kapłańskiej w Polsce*, Częstochowa 1999, s. 137nn.

czynę formacji intelektualnej, która integralnie wiąże się z formacją ludzką i duchową. Na jakość tej formacji w znacznym stopniu mają wpływ przemiany społeczne i kulturowe, także nauczanie religii w szkole.

Głównym celem kształcenia pedagogiczno-katechetycznego w seminariach duchownych jest: (1) przekazanie alumnom podstawowej wiedzy z zakresu pedagogiki i katechetyki; (2) wspieranie alumnów w nabywaniu umiejętności niezbędnych do podjęcia zadań dydaktycznych i wychowawczych w szkole oraz katechetycznych w parafii¹⁸. Realizacja wyżej wymienionych założeń ma miejsce w ramach wykładów i ćwiczeń oraz praktyk katechetycznych w szkole. W tak zaplanowanych formach kształcenia uwidacznia się również zgodność z określonymi przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego standardami kształcenia nauczycieli. Zagadnienia podejmowane na wykładach z pedagogiki opisano w powiązaniu z dydaktyką. Zajęcia te zaplanowano na III roku studiów — w wymiarze 56 godzin. Mają one wprowadzić alumnów w zagadnienia z zakresu współczesnego, zgodnego z nauczaniem Kościoła, wychowania. Akcentuje się przy tym elementy związane z rozwojem osobowości na płaszczyźnie naturalnej i nadprzyrodzonej. W programie zajęć wyodrębnia się trzy działy tematyczne: pedagogikę ogólną, pedagogikę szczegółową i dydaktykę. Pierwszy z nich obejmuje następujące zagadnienia:

- 1) pedagogika jako nauka i sztuka wychowania, 2) zarys historii pedagogiki i wychowania; 3) nurty wychowania w pedagogice XX wieku; 4) wychowanie i samowychowanie w poszczególnych etapach rozwoju człowieka; 5) relacja międzyosobowa w procesie wychowawczym; 6) metodologia procesu wychowawczego; 7) problem celów, wartości i norm w wychowaniu; 8) aspekty i wymiary procesu wychowania; 9) wychowanie w poszczególnych okresach rozwojowych; 10) typologia wychowania; 11) zasady pedagogiki religijnej (wychowanie do wiary)¹⁹

Z kolei w ramach zagadnień z pedagogiki szczegółowej zwraca się uwagę na:

- 1) podstawowe założenia pedagogiki chrześcijańskiej; 2) nauczanie w zarysie historycznym — różne nurty w dydaktyce; 3) uwarunkowania skutecznego uczenia się i nauczania (rola motywacji, znajomość technik); 4) osobowość wychowawcy i postawy wychowawcy; 5) rolę środowisk wychowawczych: rodziny, szkoły, grup rówieśniczych, środków społecznego przekazu; 6) wybrane zagadnienia z pedagogiki specjalnej; 7) wybrane zagadnienia z pedagogiki rodzinnej; 8) sprawności pedagogiczne księdza w jego posługiwaniu (katecheza, praca z małymi grupami, konfesjonał, sprawowanie liturgii)²⁰

Nieco inne treści proponuje się w dziale III, zatytułowanym *Dydaktyka*. Za istotne uznaje się bowiem takie zagadnienia, jak:

- 1) dynamika procesu nauczania i uczenia się; 2) główne zasady nauczania; 3) metody dydaktyczne (wykłady, referaty, dyskusje, rozwiązywanie problemów, gry symulacyjne); 4) stosowanie środków dydaktycznych (środki audiowizualne, środki społecznego przekazu); 5) dydaktyka w perspektywie komunikacji interpersonalnej; 6) zasady orga-

¹⁸ *Tamże*, s. 204–210.

¹⁹ *Tamże*, s. 204–205.

²⁰ *Tamże*, s. 205.

nizacji nauczania w szkole; 7) zasady dydaktyki stosowane wobec uczniów trudnych i opóźnionych w nauce; 8) specyfika dydaktyki poszczególnych przedmiotów; 9) programowanie wychowawcze i dydaktyczne: cele wychowawcze i dydaktyczne, zasady, metody dydaktyczne, oceny²¹

Wszystkie te kwestie stanowią fundament przygotowania pedagogiczno-katechetycznego alumnów seminariów. Do nich nawiązuje się nie tylko podczas wykładów z katechetyki, ale także w trakcie ćwiczeń i praktyk pedagogicznych.

Podczas wykładów i ćwiczeń z katechetyki alumni mają uzyskać solidne przygotowanie katechetyczne. Słusznie wskazuje się na potrzebę uwrażliwiania alumnów na problemy katechetyczne. Jednocześnie zakłada się, że wiedzę i umiejętności zdobyte w seminarium duchownym należy doskonalić w ramach formacji ustawicznej. Program wykładów i ćwiczeń z katechetyki został przygotowany na trzy lata. Na pierwszym roku zaplanowano 28 godzin zajęć. W programie wykładów przewidziano zagadnienia z historii katechezy i z katechetyki fundamentalnej. Ten ostatni obszar tematyczny rozpisano na szczegółowe kwestie. Najpierw zaplanowano wyjaśnienie alumnom pojęcia katechetyka, a następnie omówienie dokumentów katechetycznych Kościoła (*Ogólnej instrukcji katechetycznej*, „*Directorium catechisticum generale*”, adhortacji apostolskiej Jana Pawła II *Catechesi tradendae*, Katechizmu Kościoła Katolickiego)²². Na tym tle wskazano na kolejne tematy, jak: natura katechezy, cele katechezy, formy katechezy, istotne wymiary katechezy, współczesne kierunki i modele katechezy (np. manachijski, kerygmaticzny, antropologiczny, katechezy integralnej), programy katechizacji²³. Z kolei ćwiczenia mają na celu

1) zapoznanie się alumnów z podręcznikami i pomocami katechetycznymi; 2) hospitacje lekcji języka polskiego, historii i lekcji religii, prowadzonych przez innych nauczycieli oraz omówienie tychże lekcji²⁴

W ten sposób realizowane zajęcia mogą pomóc seminarzystom w rzetelnym poznaniu nie tylko założeń programowych, ale również rzeczywistości edukacyjnej, w której dokonuje się realizacja nauczania religii.

Kontynuując kształcenie przygotowujące do pracy w charakterze szkolnego katechety, dopiero na V roku przewiduje się zajęcia z zakresu katechetyki. Obejmują one 56 godzin, w ramach których zaplanowano zagadnienia z katechetyki materialnej. Najpierw wskazano na treści dotyczące Pisma Świętego w katechezie (np. Pismo Święte jako źródło katechezy, zasady korzystania z tekstów biblijnych, metody pracy z Pismem Świętym na poszczególnych etapach edukacji religijnej)²⁵. Następ-

²¹ *Tamże*.

²² *Tamże*, s. 206.

²³ *Tamże*.

²⁴ *Tamże*.

²⁵ *Tamże*, s. 207.

nie opisano założenia wychowania liturgicznego w katechezie. Wyakcentowano przy tym relacje zachodzące między katechezą a liturgią i elementy roku liturgicznego w katechezie²⁶. Zwrócono też uwagę na wychowanie do rozumienia symbolu, wychowanie do modlitwy, katechezę o sakramentach²⁷. W kolejnych blokach tematycznych zapisano kwestie dotyczące wychowania moralnego i eklezjalnego w katechezie. Wyraźnie wskazano na: „moralny wymiar katechezy, chrześcijańską koncepcję wychowania moralnego, dydaktykę katechezy moralnej, modele wychowania moralnego w katechezie, kształtowanie sumienia”. Po tym zaproponowano zagadnienia dotyczące eklezjalnego wymiaru katechezy, takie jak: katecheza o Kościele, wychowanie do uczestnictwa w życiu Kościoła. Wzbogacono je o treści dotyczące historii Kościoła i hagiografii w katechezie. Wszystko to świadczy o wieloaspektowości zagadnień zaplanowanych do analizowania w ramach zajęć z katechetyki. Poszczególne kwestie mają wyraźne nachylenie teoretyczne. Dobrze zatem, że w końcowym punkcie programu zajęć z katechetyki na V roku studiów teologicznych w seminarium duchownym zaplanowano hospitację i omówienie nie tylko lekcji religii, ale również języka polskiego i historii. Słusznie zwrócono uwagę na konieczność obserwacji pracy edukacyjnej różnych nauczycieli. W tym kontekście zaplanowano również przygotowanie i prowadzenie katechez pod kierunkiem wykładowcy katechetyki oraz ich omówienie. Tak rozplanowane działania służą łączeniu teorii z praktyką. Spełniają ważną rolę w nabywaniu podstawowych umiejętności, niezbędnych w kształtowaniu kompetencji merytorycznych, metodycznych i pedagogicznych. Zmienić należy jedynie określenie „hospitacje”. Tego rodzaju czynności należą do podstawowych form sprawowania nadzoru pedagogicznego w szkole i w placówce oświatowej przez dyrektora lub wizytatora²⁸. Alumn seminarium duchownego nie ma zatem prawa do hospitacji lekcji. Może on jedynie obserwować aktywność nauczyciela i zachowania uczniów na lekcji — podczas procesów nauczenia – uczenia się.

Ostatni etap kształcenia pedagogiczno-katechetycznego zaplanowano na VI roku studiów teologicznych. Zajęcia obejmują 56 godzin z katechetyki. W ramach tych zajęć najpierw zaplanowano zagadnienia z dydaktyki ogólnej i katechetycznej. Prowadzący ma omówić:

- 1) zarys rozwoju dydaktyczno-katechetycznej w XX wieku; 2) główne nurty dydaktyczno-katechetyczne w krajach niemieckojęzycznych oraz ich wpływ na rozwój katechetyki w Polsce; 3) czołowe postacie w rozwoju ruchu katechetycznego w Polsce; 4) główne kierunki pracy katechetycznej: teocentryczno-trynitarnie, chrystocentryczne, eklezjalne,

²⁶ *Tamże*.

²⁷ *Tamże*.

²⁸ Zob. więcej o tym np. w: B. BARSZCZEWSKA, *Nadzór pedagogiczny: ewaluacja, kontrola, wspomaganie*, Warszawa 2012; P. KOWOLIK, *Hospitacja jako podstawowa forma nadzoru pedagogicznego i kontroli w szkole wyższej*, „Nauczyciel i Szkoła” (2009), nr 1–2, s. 135–159.

antropologiczne; 5) wskazania dydaktyczne służące realizacji pracy katechetycznej (rozwijanie metody dialogu, formy pracy zespołowej itp.); 6) dydaktyczne zasady doboru treści nauczania – uczenia się; 7) źródła treści katechezy: Pismo Święte, liturgię, życie chrześcijańskie; 8) specyfikę procesu dydaktycznego w katechezie w relacji do szkolnej teorii procesu nauczania – uczenia się; 9) możliwości i granice stosowania w katechezie koncepcji nauczania problemowego i teorii wielostronnego nauczania; 10) różne metody i formy nauczania i katechizowania; 11) główne zasady nauczania oraz ich znaczenie dla skuteczności procesu katechizacji²⁹

Wszystko to wskazuje na szerokie *spectrum* zagadnień, które należą do istotnych nie tylko w teorii, ale również w praktyce edukacyjnej. Wiążą się one wprost z kolejnym blokiem tematycznym, czyli z katechetyką szczegółową. W *Ratio studiorum* zaplanowano także zagadnienia dotyczące katechezy przedszkolnej i wczesnoszkolnej, katechezy w średnim wieku szkolnym, katechezy młodzieży i dorosłych oraz katechezy specjalnej³⁰. Za istotne uznano również regulacje prawne katechezy. Stąd też zaplanowano zagadnienia dotyczące nauczania religii w szkołach europejskich i historii nauczania katechetycznego w Polsce. W tym kontekście, zgodnie z zapisami zawartymi w *Ratio studiorum*, należy zaprezentować dokumenty regulujące status prawny nauczania religii w szkole i wymagania dotyczące kwalifikacji nauczycieli religii³¹. Osobny blok tematyczny poświęcono relacjom zachodzącym między katechezą a kulturą. Problematyka ta zasługuje na szczególną uwagę, o czym przypominają dokumenty Kościoła. Dowartościowanie kultury w przekazie orędzia zbawienia, scharakteryzowanie procesów inkulturacji oraz współczesnych — negatywnych i pozytywnych — zjawisk kulturowych należy do istotnych elementów przepowiadania słowa Bożego. Co ważne, współczesna kultura jest ważnym środowiskiem katechetycznym, czego alumni seminariów duchownych mogą doświadczyć podczas ćwiczeń katechetycznych w szkole³². Przygotowując i prowadząc, pod kierunkiem wykładowcy, lekcje religii oraz omawiając je w formie indywidualnej i zbiorowej, seminarzyści mogą dostrzec wpływ procesów kulturowych na postawy uczniów³³. Cenna wydaje się również propozycja analizowania podręczników katechetycznych. Poza tym, stosownie do potrzeb i uwarunkowań edukacyjnych, alumni powinni rozwijać umiejętność konstruowania autorskich scenariuszy lekcji religii. Być może w ten sposób rozwijane umiejętności zostaną wykorzystane w przyszłości i będą stanowiły podstawę kreatywnego myślenia i działania.

²⁹ KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Ratio studiorum*, s. 208–209.

³⁰ *Tamże*, s. 209.

³¹ *Tamże*.

³² *Tamże*, s. 210.

³³ *Tamże*.

4. Standardy kształcenia pedagogicznego alumnów według obowiązującego prawa oświatowego

Współczesny model kształcenia pedagogiczno-katechetycznego alumnów seminariów duchownych nie może wyłącznie bazować na wyżej opisanych wytycznych, zamieszczonych w *Ratio studiorum*. Przeciwnie, z uwagi na obecność lekcji religii w środowisku szkolnym należy uwzględnić również standardy kształcenia przygotowującego do zawodu nauczyciela, określone w obowiązującym (podpisanym 17 stycznia 2012 r.) *Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego*. W dokumencie tym wskazano na przedmioty z zakresu pedagogiki i dydaktyki. Powiązano je z psychologią ogólną, rozwojową i wychowawczą. Ogólne zakresy treściowe kształcenia z zakresu dydaktyki ogólnej i pedagogiki są niemal identyczne jak wytyczne opisane w *Ratio studiorum*. Korespondują one z obowiązującymi standardami kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela. W *Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego* zakłada się jednak modułowe kształcenie³⁴. Takie rozwiązanie wskazuje na potrzebę dokonania zmian w zapisach zawartych w *Ratio studiorum*. Należałoby wyodrębnić moduł związany z przygotowaniem w zakresie merytorycznym do nauczania religii oraz moduł przygotowania w zakresie dydaktycznym. Niemniej istotny wydaje się również moduł dotyczący zagadnień z pedagogiki specjalnej. Ma on na celu przygotowanie alumnów do pracy z uczniami w przedszkolach, szkołach i placówkach specjalnych lub integracyjnych.

Co ważne, również zawarta w *Ratio studiorum* propozycja łączenia pedagogiki z dydaktyką wymaga modyfikacji i realizacji w formie oddzielnych zajęć. Respektując obowiązujące, określone przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, standardy kształcenia nauczycieli, należy zaplanować wykłady z pedagogiki ogólnej i szkolnej, podstaw dydaktyki i dydaktyki przedmiotu (w tym przypadku nauczania religii) na poszczególnych etapach edukacji szkolnej³⁵. Samo natomiast przygotowanie merytoryczne do wykonywania zawodu nauczyciela religii w poszczególnych typach szkół, a więc w szkole podstawowej, w gimnazjum i w szkołach ponadgimnazjalnych, ma być realizowane zgodnie z opisem efektów kształcenia

³⁴ Tego rodzaju kształcenie bazuje na programowaniu i realizacji jednostek modułowych, wyodrębnionych według określonych kryteriów (np. tematycznych). Moduły zawierają zintegrowane ze sobą treści kształcenia z różnych dziedzin nauki. Co ważne, zapisane w modułach treści kształcenia są sformułowane w sposób jednoznaczny i mierzalny, określają przy tym nie tylko wiadomości, ale również umiejętności uczniów. Cechą charakterystyczną kształcenia modułowego jest dominacja procesu uczenia się nad procesem nauczania oraz rozwijanie zdolności transferu wiedzy i nabywanie umiejętności praktycznych. Zob. więcej o tym np. w: W. FURMANEK, *Kształcenie modułowe: eksplikacja podstawowych zjawisk*, „Kształcenie Zawodowe. Pedagogika i Psychologia” 1 (1999), s. 89–121; A. SERDYŃSKI, *Kształcenie modułowe*, Szczecin 2002.

³⁵ *Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 17 stycznia 2012 r.*, poz. 131.

na kierunku studiów właściwego dla przedmiotu (rodzaju zajęć), czyli lekcji religii. W *Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego* zwraca się uwagę na działy dyscypliny naukowej, do której należy przedmiot³⁶. Na tej podstawie można stwierdzić, że merytoryczne przygotowanie alumnów seminariów duchownych do pracy w charakterze nauczyciela religii obejmuje działy: teologię, historię Kościoła i filozofię. Tematykę wykładów i ćwiczeń z filozofii i teologii określa program *Ratio studiorum*.

Zgodnie ze standardami określonymi w *Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego*, w przygotowaniu pedagogiczno-katechetycznym alumnów seminariów duchownych należy nie tylko dowartościować podstawową wiedzę i umiejętności z zakresu psychologii, pedagogiki z elementami pedagogiki specjalnej, ale również zwrócić większą uwagę na praktykę w różnych placówkach edukacyjnych³⁷. Chodzi tu zwłaszcza o wspieranie przyszłych nauczycieli religii w gromadzeniu doświadczeń związanych z pracą opiekuńczo-wychowawczą z uczniami oraz konfrontowaniu teorii w działaniu praktycznym. Stąd też za istotne uznano równoległe prowadzenie praktyki i zajęć na uczelni³⁸. Co więcej, zajęcia z zakresu pedagogiki oraz psychologii rozwojowej i wychowawczej zostały podzielone według etapów edukacyjnych. Kryterium to stanowi podstawę do wyodrębnienia pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej (klasy I–III), dziecka we wczesnym i późnym wieku szkolnym (klasy IV–VI), młodzieży w gimnazjum, uczniów szkół ponadgimnazjalnych (w tym uczniów liceum, technikum i szkoły zawodowej)³⁹. W ten sam sposób zostały określone i uszczegółowione zajęcia z dydaktyki przedmiotu, które są realizowane równoległe do praktyki, jaką alumni seminarium duchownego mają odbyć w poszczególnych typach szkół i we wszystkich etapach edukacyjnych⁴⁰. Za ważne w *Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego* uznaje się gromadzenie doświadczeń związanych z pracą nauczyciela religii i konfrontowanie nabytej wiedzy teoretycznej z zakresu metodyki nauczania religii⁴¹. Poznając specyfikę pracy w poszczególnych typach szkół, obserwując zajęcia prowadzone przez nauczycieli – opiekunów praktyk w szkole, współdziałając z opiekunem praktyk i pełniąc rolę nauczyciela, alumni seminariów duchownych mają kształtować w sobie podstawowe kompetencje dydaktyczne⁴². W tym procesie przygotowania pedagogiczno-katechetycznego ważne miejsce zajmuje analiza i interpretacja zaobserwowanych albo doświadczanych zdarzeń pedagogicznych⁴³. Zakłada się też omawianie zgromadzo-

³⁶ *Tamże.*

³⁷ *Tamże.*

³⁸ *Tamże.*

³⁹ *Tamże.*

⁴⁰ *Tamże.*

⁴¹ *Tamże.*

⁴² *Tamże.*

⁴³ *Tamże.*

nych doświadczeń w grupie studentów⁴⁴, co koresponduje z zapisami zawartymi w *Ratio studiorum*. Wszystkie wyżej wymienione działania mają tworzyć integralną całość⁴⁵. Stąd też wiedza teoretyczna wymaga powiązania z praktyką. Wyakcentować przy tym należy wszystkie formy aktywności, które służą wspieraniu alumnów seminariów duchownych w nabywaniu umiejętności praktycznych, potrzebnych do pracy w charakterze nauczyciela religii.

5. Podsumowanie

Współczesny model kształcenia pedagogiczno-katechetycznego alumnów seminariów duchownych w Polsce ma uzasadnienie w standardach opisanych w *Ratio studiorum* i w *Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego*. Analiza wyżej wymienionych dokumentów pozwoliła dostrzec zarówno podobne, jak i różne zapisy. W *Ratio studiorum* oraz w *Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego* zwraca się uwagę na znaczenie przygotowania teoretycznego i potrzebę wzbogacania doświadczenia poprzez praktykę. Odpowiednią wiedzę pedagogiczną i katechetyczną alumni seminariów duchownych powinni zdobywać podczas zajęć z pedagogiki, dydaktyki, katechetyki. Wiedza ta stanowi podstawę aktywności edukacyjnej, podejmowanej w szkole — w czasie odbywania praktyki.

Równolegle z realizacją modułu teoretycznego należy wspomagać alumnów seminariów duchownych w gromadzeniu doświadczeń związanych z pracą dydaktyczno-wychowawczą na poszczególnych etapach edukacji szkolnej dzieci i młodzieży. Więcej uwagi warto poświęcić integracji teorii z praktyką. Aby było to możliwe, wskazane są dwa rodzaje praktyki: ciągła i śródroczna połączona z ćwiczeniami realizowanymi pod kierunkiem wykładowców katechetyki. Tego rodzaju aktywność sprzyja nabywaniu umiejętności praktycznych, niezbędnych do podejmowania pracy dydaktyczno-wychowawczej w szkole. W trakcie odbywania wyżej wymienionych praktyk alumni seminariów duchownych mogą także rozwijać refleksyjność nad działaniem i twórczość edukacyjną.

The contemporary model of pedagogical and catechetical education of alumni in theological seminaries in Poland

Summary

In 1990, when religion lessons came back to Polish schools, priests were faced with new requirements concerning pedagogical qualifications. They are defined in Polish educational

⁴⁴ *Tamże*.

⁴⁵ *Tamże*.

law and they influence the quality of direct, theoretical and practical preparation of alumni of theological seminaries for their work as religion teachers. When forming the alumni's pedagogical and catechetical programme, current standards of education preparing to work as teachers and guidelines included in *ratio studiorum* for theological seminaries in Poland need to be taken into account.

The analyses taken in this article aim at presenting the contemporary, based on standards written in the regulation of The Minister of Science and Higher Education from 17 January 2012, model of pedagogical and catechetical preparation of alumni of theological seminaries in Poland. Firstly, the correct understanding of the term "pedagogical and catechetical education" and the legal basis of professional qualifications required from religion teachers are mentioned. In this context, the issues connected with programming of the pedagogical and catechetical education in theological seminaries in Poland are described. It is accomplished through the analysis of guidelines included in *ratio studiorum* and in standards of pedagogical education, defined in the above-mentioned, current regulation of The Minister of Science and Higher Education. The attention is also paid to new, conditioned by changes in school education and teachers' training, quality of pedagogical and catechetical training. Since apart from theoretical preparation, alumni are also obliged to undergo training in different types of schools, at different levels of education.